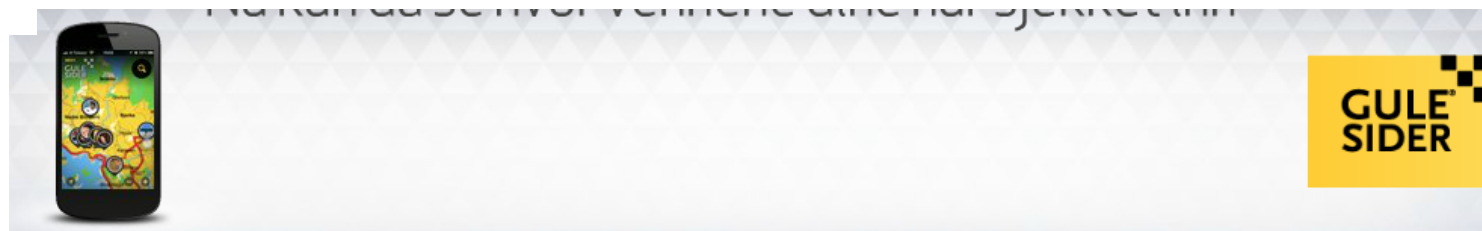

[annonse](#)

Se umiddelbart via Internett

Se **Horrible Bosses** umiddelbart

PRØV ÉN MÅNED GRATIS

Registrer deg nå!

NETFLIX

Retten til å være taus

De aller fleste som har varslet om kritikk- verdige forhold angrer på at de gjorde det. Hva kan Ibsens doktor Stockmann fortelle oss om konsekvensene av å fortelle sannheten?

Anne Rose Holmen Filosof ved Humanistisk Akademi

I FØRSTE AKT AV «En folkefiende» slår doktor Stockmann armene om sin kone og danser rundt i stua med henne av bare lykke. Han har gjort en oppdagelse. Han har avdekket at vannet i byen er infisert av helsefarlige bakterier. Doktor Stockmann er ikke bare rede til å akseptere sannheten om at vannet er helsefarlig. Han er dessuten klar til å kjempe for at sannheten skal vinne fram.

Beslutningen om å hevde sannheten ender som kjent i tragedie for doktor Stockmann og hans nærmeste. I siste akt plukker han steiner opp fra gulvet i det rommet der han tidligere danset, etter at innbyggerne i byen har kastet steiner mot vinduene i familiens hjem. Doktoren har blitt stemplet

som folkefiende. Byens innbyggere spekulerer i om han drikker for mye, om han er gal eller om det er ondskap som driver han. Han har mistet jobben, anseelsen og nesten samtlige av sine venner og støttespillere.

Doktor Stockmann får svi for at han har varslet om kritikkverdige forhold. Dette er et scenario vi har sett utspille seg gjentatte ganger også utenfor teatret. Med viten om at varsling kan få tragiske følger for varsleren, er det rimelig å krevne at han eller hun skal varsle?

DOKTOR STOCKMANNS OPPDAGELSE er ikke ubetydelig. For å få bukt med problemet må vannledningen flyttes. Dette er i seg selv en kostbar affære. Arbeidet gjør det også nødvendig å stenge badet i en periode. Det medfører betydelig tap av inntekter, ettersom badet utgjør byens økonomiske fundament.

Doktor Stockmann er likevel strålende fornøyd. Hans begeistring ser ikke ut til å dempes av at den sannheten han har avdekket slett ikke er noen hyggelig sannhet. Han fantaserer om lønnsøkning og forfremmelse og forestiller seg at byens innbyggere vil takke han for den oppdagelsen han har gjort. Han har sterk og umiddelbar tro på at sannheten vil vinne fram.

Vi kjenner igjen en annen av Ibsens rollefigurer i denne begeistringen for sannhet, Gregers Werle i «Vildanden». Werle vil rive familien Ekdal ut av løgn og fortielse, for å grunnlegge et sant ekteskap. Han lar seg rive med av sannhetsprosjektet sitt, uten å affiseres av at den får fatale konsekvenser for familien Ekdal.

HVA FORKLARER DENNE begeistringen for sannhet når sannheten er uhyggelig eller skadelig? Som lege er Stockmann selvfølgelig interessert i sannheten for å kunne hjelpe sine pasienter på best mulig måte. Det er imidlertid ikke bare legegjerningen som styrer hans begeistring. Som vitenskapsmann føler han seg heldig fordi det var nettopp han som gjorde denne oppdagelsen. Det er en forskers begeistring vi sporer hos doktor Stockmann når han danser av glede over de alvorlige og triste resultatene. Slik følte kanskje også Alfred Nobel tilfredsstillelse over å ha framstilt dynamitt og Hans A. Bethe glede over å ha vært med på å framstille atombomben. Doktor Stockmann styres dessuten av overbevisningen om at sannhet er et gode; sannhet er et ideal som må gå «foran alle hensyn». Som vitenskapsmann er Stockmann forpliktet til sannhet.

Sannhetsforpliktelsen er en sentral norm i vitenskapen. Normen formuleres slik av Knut Erik Tranøy i «Vitenskapen samfunnsmak og livsform» (1986): «Du skal akseptere påviselig sanne og forkaste påviselig falske påstander.» Sannhet er ikke gjenstand for forhandling; har man kunnet påvise at en påstand er sann, er man tvunget til å akseptere den som sann. Motsatt, er man pålagt å forkaste påviselig usanne påstander.

DOKTOR STOCKMANN HAR ET ukomplisert forhold til sannhet. Han er også overbevist om at sannheten vil seire. Uten å tenke seg om, tar han på seg rollen som sannhetens ambassadør og går offentlig ut med sannheten om at vannet er forgiftet. Han snakker med naiv entusiasme om kurbadet som «en pesthule» og en «kalket forgiftig grav».

Fred Alford forteller i «Whistleblowers. Broken Lives and Organizational Power» (2002) at de aller fleste som har varslet om kritikkverdige forhold angrep på at de gjorde det. Det personlige tapet de opplever er så stort at de ikke synes det var verdt det. Han siterer en som har varslet som angrep på det: «Do it to save lives, or don't do it.» Kanskje vil doktor Stockmann også angre, når kampviljen har gitt seg og hverdagens behov melder seg.

Det underlige og det fortvilede er at varslere blir utsatt for heksejakt for å ha gjort det de aller fleste synes er riktig å gjøre. Doktor Stockmann gjør ikke annet enn å hevde en uomtvistelig sannhet. Han hevder den fordi han mener sannheten om vannet er en nødvendig forutsetning for å kunne forhindre flere sykdomsutbrudd. Slik har vi gang på gang blitt slått av det faktum at varsleren har rett, enten det gjelder feilfaktureringer eller forskning i strid med etiske prinsipper. For å beskytte varsleren har vi derfor utviklet lover og regler. Erfaringen er imidlertid, som Alford påpeker, at beskyttelsen bare er illusorisk. Vi hører stadig nye fortellinger om varslere og det dramaet som utspiller seg rundt dem. Slik har «En folkefiende» fortsatt sørgelig aktualitet.

DOKTOR STOCKMANN GJØR det samme som tenkeren Giordano Bruno gjorde på 1500-tallet; han går offentlig ut med sin påstand og nekter å trekke den tilbake. Bruno ble dømt til døden for dette. Doktor Stockmann står tilbake med tomme hender. Hvorfor gjør han ikke som Galileo Galilei gjorde, og trekker tilbake sine påstander når han forstår hva han risikerer ved å hevde dem? Vi har sett på normen om sannhetsforpliktelse. Angir vitenskapsinterne normer også forpliktelse til å hevde sannheten? Nei, påpeker Tranøy: Man har ikke plikt til å si alt man vet er sant. Dette gjelder hverdagsliv, så vel som vitenskap. Han legger til: «Det er en del av hver enkelts ansvar som forsker å utøve skjønn om hva som bør sies for å unngå å si det som er skadelig, unyttig, forvirrende, eller rett og slett bare dumt.»

Jeg mener selvsagt ikke med dette at vi skal slutte å arbeide med å skape et arbeidsmiljø som har takhøyde for varsling. Det jeg vil, er å minne om at retten til å hevde noe ikke korresponderes av noen plikt til å hevde. Jeg har registrert at dette presiseres i flere bedrifters etiske retningslinjer, og det tror jeg er bra. Men fram til den dagen vi har skapt en kultur som tåler varsling, er det kanskje på sin plass å lese opp en grunnleggende rettighet for den som vurderer å hevde sannheten: «You have the right to remain silent.» For vi vet jo hvordan denne regla fortsetter: «Anything you say can and will be used against you in a court of law.»

FAKTA

Forskningsdagene arrangeres fra

22. september- 1. oktober i regi av

Norges forskningsråd.

Under festivalen presenterer over 1000 arrangementer forskning på utradisjonelt vis over hele landet.

Hovedtema er etikk og også Ibsen-jubileet markeres mange steder.

Dagbladet trykker en serie kronikker som belyser forskningens rolle.

Tidligere kronikker:

22.9: Arvid Hallén:

Kritisk kunnskap om klimaendringer.

23.9: Leif Magne Vollan:

Upopulær forskning.

25.9: Ragna Matea Jensen:

Lovfestet moral.

26.9: Øystein Hov:

Værforholdene i Barentshavet.

Papirutgaven

Les dagens avis (PDF)

Dagbladet levert på døra i helgen